

olmuş, bu konuda bazıları Hz. Peygamber'in sünnetinden, bir kısmı da İslâm toplumlarının kültürel birikim ve farklılığından kaynaklanan müstehap ve mendup niteliğinde çeşitli âdâb ve gelenekler oluşmuştur. Bu yönüyle konu, klasik hadis ve fıkıh literatürünün "oruç" (savm) bölümünde "orucun sünnet, âdâb ve müstehapları" başlığı altında, oruçla ilgili eserlerde ya da Kutbüddinzâde Mehmed Muhyiddin'in *Risâle fi beyâni'l-ifâtâr ve's-sâhûr* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2852) ve Yûsuf b. Ya'kûb el-Halvetî'nin *Risâle fi'l-ifâtâr fi ramazân el-mübârek* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1606) adlı eserlerinde olduğu gibi bazı müstakil çalışmalarda, ayrıca sosyal ve kültürel boyutuyla kültür ve medeniyet tarihi kaynaklarında ele alınmıştır.

İmsak vaktinin başlangıcı (sahur) hususunda fakihler arasında mevcut olan görüş farklılıklarına iftar vakti konusunda rastlanmaz. Kur'an'da akşama kadar oruç tutulmasından söz edilmiş (el-Bakara 2/187), Hz. Peygamber'in açıklama ve uygulamasında da güneşin batmasıyla iftar vaktinin gireceği bildirilmiştir (Müslim, "Şıyâm", 51, 54; Ebû Dâvûd, "Şavm", 19). Bu sebeple fıkıhta, oruçlunun güneşin battığından iyice emin olduktan sonra orucunu açması gereği üzerinde titizlikle durulur. Diğer bir ifadeyle orucun başlangıcı ve bitiş vakitleri nasla belirlendiğinden buna riayet edilmemesi halinde orucun rûknü (imsak) ihlâl edilmiş yani oruç tutulmamış olur. Bundan dolayı oruçlu kimse güneşin battığından emin olmadan iftar etse ve gerçek durum da anlaşılmassa bu orucunu kazâ etmesi gerekir. Hatta ramazanda güneşin battığını zannederek iftar ettikten sonra güneşin batmadığı anlaşılsa bu durumda sadece kazâ gerekir diyen fakihler bulunduğu gibi hem kazâyı hem de kefareti gerekli gören fakihler de vardır.

Hadislerde, vakti girdikten sonra oruçlunun iftarda acele etmesi (Buhârî, "Şavm", 45; Müslim, "Şıyâm", 48; Tirmizî, "Şavm", 13; Ebû Dâvûd, "Şavm", 20) ve orucunu hurma veya tatlı bir şeyle yahut su ile açması tavsiye edilmiş, Resûl-i Ekrem bunu bizzat uygulayarak akşam namazını kılmadan önce birkaç hurma ile orucunu açmıştır (Ebû Dâvûd, "Şavm", 21; Tirmizî, "Şavm", 10; İbn Mâce, "Şıyâm", 25). Hz. Peygamber'in ayrıca, yahudi ve hristiyanların iftarı geciktirdiğini belirterek iftarda acele etmeyi müslümanlara mahsus bir özellik olarak tanıtmış (Ebû Dâvûd, "Şıyâm", 20; Şevkânî, IV, 248-249), sahura

kalkmayı teşvik edip iftar yapmaksızın iki orucu birbirine eklemeyi yasaklaması (Buhârî, "Şavm", 48; Müslim, "Şıyâm", 45-46, 56-61; Ebû Dâvûd, "Şavm", 24), gerçek dindarlığın şâriin belirlediği ölçülere uymakla gerçekleşeceği, dindarlık adına şâriin istemediği bir yük altına girmenin doğru olmadığı ana fikrini teyit eder mahiyettedir. Öte yandan iftarın tehiri halinde vakti çok kısa olan akşam namazı da gecikmiş olacağından söz konusu tavsiye bu sakıncalı durumu önlemeyi de hedefler. Bu konuda Hz. Peygamber ve sahâbeden rivayet edilen tavsiyeler ve uygulama örnekleri (Müslim, "Şıyâm", 49-50; Ebû Dâvûd, "Şavm", 20) ve akşam namazının gecikmemesi konusunda gösterilen hassasiyet sebebiyle ramazan akşamlarında önce orucun hafif yiyeceklerle açılıp akşam namazının kılınması, ardından iftara devam edilmesi, İslâm toplumlarında müstehap görülen ve hayli yaygınlık kazanan bir gelenek halini almıştır.

Oruç açılırken dua edilmesi sünnettir. Resûl-i Ekrem, oruçlunun iftar anında yapacağı duanın geri çevrilmeyeceği müjdesini verir (İbn Mâce, "Şıyâm", 48). İftar duası, oruç tutan kişinin ibadet bilincini güçlendiren ve Allah katında özel bir konuma sahip bu ibadeti yerine getirmenin şükrünü içeren bir anlam taşıdığı gibi iftar sofrasında bulunanlar bakımından dini eğitimin de bir parçasını oluşturur. Bu esnada herkesin dilediği şekilde dua etmesi ve şükrünü dile getirmesi mümkün olup Hz. Peygamber'den iftarla ilgili şu dua örnekleri nakledilmiştir: *اللَّهُمَّ لَكَ صَمْتُ* "Allahım! Senin rızân için oruç tuttum, senin verdiğin rızıkla orucumu açtım" (Ebû Dâvûd, "Şavm", 22); *اللَّهُمَّ لَكَ صَمًا وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْنَا فَتَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* "Allahım! Senin rızân için oruç tuttuk, senin verdiğin rızıkla orucumuzu açtık, bizden kabul buyur; çünkü sen her şeyi işiten ve bilensin" (Dârekutnî, II, 185; ayrıca bk. Şevkânî, IV, 247). Hadis kaynaklarında yer aldığı bilinmemekle beraber fıkıh literatüründe, "Allahım! Senin rızân için oruç tuttum, sana iman ettim, sana güvendim ve senin verdiğin rızıkla orucumu açıyorum; günahlarımı bağışla" (*el-Fetâva'l-Hindiyîye*, I, 200) şeklinde dua edilmesi de müstehap görülmüştür.

Maddî imkâna sahip olanların özellikle fakir kimselere iftar yemeği yedirmesi güzel bir davranıştır. Hz. Peygamber bu konuda, "Oruçluya iftar yemeği veren kimse, oruçlunun sevabında bir eksilme olmadan onun alacağı kadar sevap alır" (Tirmizî, "Şavm", 82; İbn Mâce, "Şıyâm",

45) buyurmuş, yaptığı iftar ve yemek dualarında da müslümanları orucunu açacak kimseleri sofrasında bulundurmaya teşvik etmiştir (Ebû Dâvûd, "Et'ime", 55; Dârimî, "Şavm", 51; *Müsned*, III, 118, 201). Resûl-i Ekrem'in bu teşviki, iftar davetlerinin sadece zenginler arasında bir gösteriş yarışı haline gelmesini de önleyici bir uyarı mahiyetindedir. Öte yandan ihtiyaç sahiplerine kadar uzanan iftar daveti, İslâm dininin güçlendirmeye çalıştığı kardeşlik ve sosyal dayanışma ilkesinin bir gereği olduğu gibi oruç ibadetinin kazandırdığı kalp inceliğinin ve diğerkâmlığının da tabii bir tezahürüdür. Oruç ve iftarların fert ve aile hayatında taşıdığı öneme paralel olarak İslâm toplumlarında öteden beri birçok ramazan âdeti ortaya çıkmış ve bir dizi iftar geleneği oluşmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ftr" md.; *Müsned*, III, 118, 201; Dârimî, "Şavm", 51; Buhârî, "Şavm", 45, 48; Müslim, "Şıyâm", 45-61; Ebû Dâvûd, "Şavm", 19, 20, 21, 22, 24; "Et'ime", 55; İbn Mâce, "Şıyâm", 24, 25, 45, 48; Tirmizî, "Şavm", 10, 13, 82; Cafer b. Muhammed el-Firyâbî, *Kitâbü's-Şıyâm* (nşr. Abdülvekîl en-Nedvî), Bombay 1412/1992, s. 35-67; Dârekutnî, *Sünen*, Medine 1386/1966, II, 185; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 105-106; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdû'l-me'âd*, II, 32-38, 51-52; Kastallânî, *Medârikü'l-ke'lâm fi mesâlikü's-şıyâm*, Kahire, ts., s. 79-84; *el-Fetâva'l-Hindiyîye*, I, 200; Şevkânî, *Neylû'l-evfâr*, IV, 245-249; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), II, 405-407; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, II, 631-635; "İftâr", *Mu.FI*, XX, 5-20; "İftâr", *Mu.F.V*, 298-299; Uğur Göktaş, "İftar Âdetleri", *DBİst.A*, IV, 140-141.

MEHMET ŞENER

Osmanlı Devlet Geleneğinde İftar. Osmanlılar'da zaman içinde kendine has geleneği oluşan iftar, sofrası ve ziyafetleriyle ramazan ayının en önemli olgusu haline gelmiştir. Ramazanın yaklaşımla birlikte başlayan sarayda tencerelelerin kalaylanması, yiyeceklerin hazırlanması gibi işler (BA, Bab-ı Defteri, Masraf-ı Şehriyârî, nr. 32162) genelde iftarla ilgilidir. Devlet adamlarının, ileri gelenlerin ve toplumdaki zengin kesimin iftar vaktinde sofralarını herkese açık tutmaları giderek yaygınlık kazanan bir âdet haline dönüşmüştür. İftar sofralarının ziyafet özelliği kazanmasının hangi tarihlerden itibaren başladığını belirlemek mümkün olmakla beraber XVI. yüzyılda başta sadrazam olmak üzere devlet ricâlinin önce ilmiye mensuplarını, ardından üst düzey bürokratları davet ettiğine ve ramazanın on beşinden sonra Yeniçeri Ocağı ağa-

rından başlayıp kaptan-ı deryâ ile sona ermek üzere düzenlenen bir teşrifât dahilinde askerî kesimin, sadrazam dışında da sıra ile diğer vezirler tarafından iftara alındığına dair gözlemler mevcuttur (Gerlach, s. 174, 374); bu husus Osmanlı kaynaklarıyla da teyit edilmektedir. Geniş kitlelere verilen iftar ziyafetlerinin Sokullu Mehmed Paşa devrinde bile malî bir külfet teşkil ettiği, "Sâl be-sâl terkolunmaz vaz'-ı kadîmdir ve âlî ziyâfet ve küllî masraftır" kaydından anlaşılmaktadır (Selânikî, s. 60).

XVIII. yüzyıl boyunca devam eden bu uygulama münasebetiyle Bâbiâlî'de ulemâ, ocaklı ve devlet ricâline verilecek iftar ziyafetleri için padişahın izni alınır ve teşrifât gereği davet edilecek kişileri gösteren listeler düzenlenerek huzura sunulurdu (BA, HH, nr. 10019, 33001; BA, Cevdet - Dahiliye, nr. 7024). Ulemânın listelerinin ise şeyhülislâm tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır (BA, HH, nr. 57048). İftar davetlerine ramazanın dördüncü gününde selâtin camii şeyhlerinden başlanır, beşinci gün bizzat şeyhülislâm, altıncı gün nakîbüleşrafla Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ve mâzulleri dörder ve İstanbul, Mekke, Medine, Edirne, Bursa, Şam, Kudüs pâyelileri beşer kişilik gruplar halinde, yedinci gün sekbanbaşı, sekizinci gün cebecibaşı davet edilir (BA, HH, nr. 55950; Lebîbâ, vr. 121^a: Ramazan 1200 / Temmuz 1786) ve on beşine kadar diğer geceler merâtibe uyularak önde gelen ricâl ve memurlar ağırlandı. Ramazanın yirminci gecesi yeniçeri ağası ocak ağalarıyla birlikte sadrazam tarafından iftara

çağırıldı. Paşakapısı'ndaki arz odasında iki sofra kurulması ve yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kul kethüdâsı ile yeniçeri efendisinin sadrazamın sofrasında; saksoncu, zağarcı, turnacıbaşılarla İstanbul ağası ve ocak imamının diğer sofrada; muhırbaşı ve başçavuşun ise ayrı bir odada hazırlanan sofrada ağırlanması teşrifât-ı kadîmedendi. Bunu yirmi birinci gece sipah, silâhdar ve dört bölük ağalarının, yirmi ikinci gece cebeci, topçu ve arabacı ocakları ağalarının davetleri takip ederdi (Ahmed Cevâd, I, 197 vd.). Daha sonraki yıllarda davet günlerinde bazı değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır (krş. *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 28-34).

Ramazanın on beşinden sonra Paşakapısı'na iftara davet edilen vükelâ, ricâl ve memurların ertesi gece şeyhülislâmın iftarına gitmesinin, sofrasının zenginliği ve yemeklerinin lezzetiyle şöhrat bulan Şeyhülislâm Sâlihîzâde Mehmed Efendi zamanında (1775-1776) âdet hükmüne girdiği ve bunun 1834 tarihine kadar resmî bir nitelik kazandığı belirtilmektedir (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Ramazan Kitabı*, s. 317).

Sadrazamlar şeyhülislâma Kadir gecesinde iftara giderler, ertesi gece de şeyhülislâmın iftar ziyareti gerçekleşir ve bu münasebetle bayram tebriklerini de birbirlerine iletirlerdi (Lebîbâ, vr. 42^a). Ramazanın gelmesiyle beraber sadrazam tarafından padişaha, vâlide sultana, Dârüssaâde ağasına, silâhdar ağaya, hazine-dar ve vekili ağalara, şeyhülislâma ve selâtin şeyhlerine "iftâriyelik" adı altında hediyeler gönderilmesi âdet olmakla be-

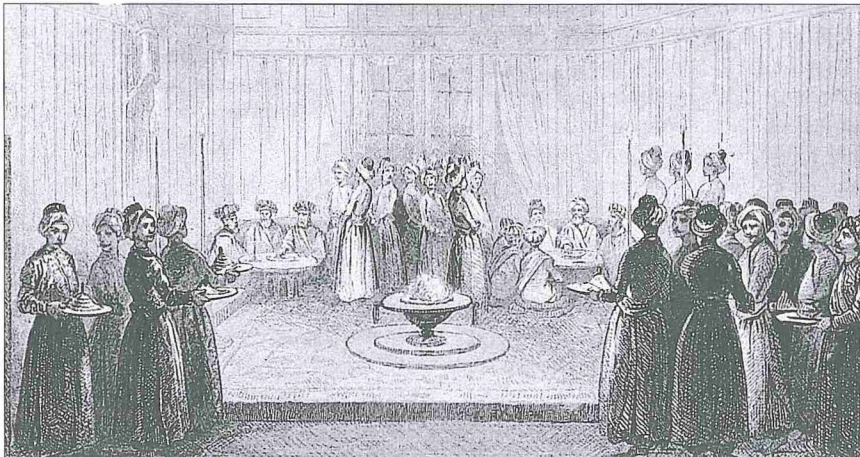
raber II. Mahmud devrinin son dönemlerinden itibaren artık hükmü kalmamıştır. İftâriyelikler genelde İngilizkârî yaldızlı veya elmastraş billûr bardaklar, saksonya bardak, içlerine çeşitli şerbetler, karanfil, zencefil, sakız doldurulmuş Beçkârî kavanoz ve kâselerden oluşurdu. 1225 yılı Ramazanında (Ekim 1810) sadrazam tarafından bu şekilde padişaha sunulan iftâriye takımı 5.422,5 kuruş tutmaktaydı (BA, Cevdet - Dahiliye, nr. 8493; 25 Şâban 1225 / 25 Kasım 1810). Ramazanın on beşinde hırka-ı şerif ziyareti merasimle icra edilir ve kapıkullarının her on neferine birer tepsi baklava gönderilmesi yine iftar âdetleri arasında yer alırdı (Vâsîf, vr. 46^a; Ahmed Cevâd, I, 197-198).

Ramazân münasebetiyle devlet kalemlerindeki çalışma saatlerinde de değişiklik yapıldı. Buna göre mesaiye geç başlanır ve çalışma açığı teravihten sonra telâfi edilir, hatta iş yoğunluğuna göre sahur kadar mesai devam edebilirdi. Bâbiâlî kalemlerinde çalışan memurlar iftarı bulundukları yerlerde yapmaktaydılar. Ayrıca memurların vükelâ ve ricâl konaklarına iftara gitmelerine de izin verilmekte, hatta böyle bir şeyin engellenmesi "mugâyir-i hukûk-i insâniyye ve menâfi-i usûl-i mürûet" olarak telakki edilmekteydi (BA, Cevdet - Dahiliye, nr. 6765).

Ramazân münasebetiyle halkın her kesimindeki yemek âdetinde bazı değişikliklerin meydana geldiği ve bu sebeple bilhassa seçkin tabakaya mahsus sofraların yemek çeşitlerinde, dolayısıyla sarayın ve vükelânın ramazan ayı mutfak masraflarında artışların söz konusu olduğu gözlenmektedir (BA, Cevdet - Dahiliye, nr. 8388, 8993, 9545, 9556). 19 Şubat 1827 tarihli düzenleme ile iftarlarda askerlere eskiden olduğu gibi çorba ve yahni, nefe-riyle birlikte her onbaşıya ayrıca 50 dirhem zeytin verilmesi, sahurda ise birer karavana pilâv ve zerde çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bunların hazırlanması için gerekli pirinç, bal ve safran gibi maddelerin taşralarda bulunamaması halinde yerine bulgur pilâvı, pekmezden aşure veya pelte vb. yemeklerin çıkarılması ve ramazan gelmeden bu gibi maddelerin sağlanması uygun görülmüştür (BA, *Kâunnâme-i Askerî Defteri*, nr. 6, s. 29).

Devlet erkânına ramazanlarda iftar ziyafetleri verilmesi, konak ve sarayların kapılarının herkese açık olması âdeti her şeye rağmen sürdürülmeye çalışılmış olmakla beraber giderek bozulan ve değişen ekonomik şartlar, bunun alışılmış âdâbı dahilinde tam olarak uygulanma-

Bâbiâlî'de verilen iftar ziyafetini gösteren bir gravür (Muhittin Eren gravür koleksiyonu)

Bâbü'lîl'de
verilecek
iftar
ziyafetlerine
katılacakların
onaylandığını
gösteren
IV. Mustafa'nın
hattı
(BA, HH,
nr. 33001)

sını imkânsız kılmaya başlamıştır. II. Abdülhamid devrinde saray kapısının davetli olsun olmasın iftara gelen hemen herke-se açık olması haline V. Mehmed zamanında son verilmiştir. İftar için özel olarak davet edilmeyenlerin saraya gelmemelerinin gerektiği gazeteler aracılığıyla uygun bir şekilde ilân edilmiştir (1909). Böylece yalnız hükümet üyelerinin padişah adına iftara çağrılıp mâbeyinde görevlilerle birlikte yemek yemeleri âdeti ihdas edilmiş oluyordu. İftarın ardından daha önce hazırlanan mahfazalara konulmuş, üzerlerinde verilecek kişilerin adı yazılı hediyeler padişah adına "diş kirası" âdeti hükmünde olmak üzere dağıtılırdı. Bunlar genelde saat, sigara kutusu gibi şeylerden oluşmaktaydı. Hediyeler, esvapçı-başı tarafından bir tepsi içinde nâzırların bulunduğu salona getirilir ve dağıtımını başmâbeyinci yapardı. Hediyeleri aldıktan sonra nâzırlar huzura kabul edilir, hem ramazan tebriki işi yapılır hem de hediyeler için teşekkür edilirdi (Lutfi Simâvi, s. 64; İbnülemin, cüz 7-8, s. 1112-1113).

Diş kirası verilmesi âdetinin ne zaman başladığına dair kesin bilgi bulunmama-kla beraber, iftarla ilgili daha önceki kayıtlarda buna dair bir işaretin yer almamasından hareketle bunun XIX. yüzyılın başlarından itibaren yerleştiğini söylemek mümkündür. III. Selim devrine kadar iftara davet edilenler içinde şeyhülislâm, reisülulemâ ve sudûr-i kirâmâ iftar yemeğinden sonra saatler, meşâyih-i selâtin efendilere ise kürk vb. şeyler hediye olarak verilmekteydi. Ancak 1202 Ramazanında (Haziran 1788) şeyhülislâm, reisülulemâ ve sudûrîn efendilere saat hediye edilmiş olmakla beraber selâtin şeyhlerine iftardan sonra 10'ar kuruş dağıtılmaya başlanması (Abdullah Lebîbâ, vr. 42^a, 97^a), hediye verme âdetinin paraya dönüştüğüne işaret etmesi bakımından

önemli bir kayıttır. 1199 Ramazanında (Temmuz 1785) şeyhülislâmın vereceği iftarlara da bir nizam getirilmiş, selâtin şeyhlerini iftara davet edip yemekten sonra bunlara hediye verme âdeti hükmünde olmakla beraber ertesi yıl şeyh efendiler iftara davet edilmemiştir.

Padişahlar iftarı genellikle sarayda, Topkapı'da veya Harem'de yapmakta olup I. Abdülhamid'in, kız kardeşi Esmâ Sultan'ın sarayına iftara gittiği bilinmektedir (Sarica, s. 332). Bununla beraber padişahların hânedan dışındakilerin iftarına gitmeleri istisnâî bir hadisedir. Bu anlamda 8 Ramazan 1284 (3 Ocak 1868) tarihinde Abdülaziz, Yûsuf Kâmil Paşa'nın Beyazıt'taki konağına iftara gelmiş ve şahane bir şekilde ağırlanmıştır (İbnülemin, cüz 2, s. 222; Mehmed Memduh [Paşa], s. 20-21). II. Mahmud'un da zenginliğiyle tanınan Dürrişâde Mehmed Efendi'nin Üsküdar'da Paşakapısı'ndaki konağına habersiz olarak iftara gittiği ve 150 kişilik maiyetinin mükellef bir şekilde ağırlandığına dair kayıtlar mevcuttur (Musahibzâde Celâl, s. 181-184).

Vükelâ ve küberâ konaklarında iftara gitme âdeti son zamanlara kadar devam etmiş olmakla beraber eski âdete riayet etmenin her zaman mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Devrin önde gelen zenginlerinden Yûsuf Kâmil Paşa'nın, kışın Beyazıt'taki konağının ve yazları Bebek'teki yalısının köşelerinde ve diş kapıları önünde bekleyen ağalarının, vaktin darlığı sebebiyle evlerine koşarak gidenlerin ve birtakım fakirlerin önüne çıkıp paşanın kendilerini iftara davet ettiğini söyleyerek mükellef yemeklerden sonra bir de diş kirası vermesi, son devrin parlak örnekleri arasında yer almakla beraber dokuz defa sadârete geldiği bilinen Küçük Said Paşa'nın iftar vermek gibi bir âdeti olmadığı ve ramazanlarda kapısını

kapalı tuttuğu bilinmektedir (İbnülemin, cüz 7-8, s. 1112).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 10019, 33001, 55950, 57048; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 6765, 7024, 8388, 8493, 8993, 9545, 9556; BA, *Teşrifat Defteri*, nr. 357, s. 59-62, 126-129; BA, Bâb-ı Defteri, Masraf-ı Şehriyârî, nr. 32162; BA, *Kâunnâme-i Askerî Defteri*, nr. 6, s. 29; Selânikî, *Târih* (İpsirli), s. 60; S. Gerlach, *Türkisches Tagebuch*, Frankfurt 1674, s. 174, 374; Vâsîf, *Târih*, İÜ Ktp., nr. 6013, vr. 46^a; Abdullah Lebîbâ, *Târih-i Lebîbâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 215-A/2, vr. 42^a, 97^a, 121^a; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 28-32; Ahmed Cevâd, *Târih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297, I, 197-203; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri* (nşr. Kâzım Ansan-Duygu Ansan Güney), İstanbul 1995, I, 253-256; Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Onüçüncü Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı* (nşr. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 1998, tür.yer.; a.mlf., "Onüçüncü Asr-ı Hicride İstanbul Hayatından" (haz. Ali Şükrü Çoruk), *Ramazan Kitabı*, İstanbul 1999, s. 317; Mehmed Memduh [Paşa], *Esvât-ı Sudûr*, İzmir 1328, s. 20-21; Lutfi Simâvi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*, İstanbul 1340, s. 64; a.e.: *Osmanlı Sarayının Son Günleri* (nşr. Şemsettin Kutlu), İstanbul, ts. (Hürriyet Yayınları), s. 88; Musahibzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1946, s. 93-94, 181-184; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1955, cüz 2, s. 222; cüz 7-8, s. 1112-1113; Halit Fahri Ozansoy, *Eski İstanbul Ramazanları*, İstanbul 1968, s. 16-25; Kemal Beydilli, "Stephan Gerlach'ın Rûznâme'sinde İstanbul", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, İstanbul 1989, s. 83-105; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 22; Fikret Sarıcaoğlu, "Padişah ve Ramazan: Sultan I. Abdülhamid Örneği", *Ramazan Kitabı* (haz. Özel Olgun), İstanbul 1999, s. 328-333; "Diş Kirası", *DİA*, IX, 375; Uğur Göktaş, "İftar Âdetleri", *DBİst.A*, IV, 140-141.

KEMAL BEYDİLLİ

İFTİHAR

(bk. ÖVÜNME).

İFTİHÂRİLER

(افتخاریان)

İlhanlı Devleti'nde idarî, edebî ve kültürel hizmetlerde bulunan bir aile.

Kazvinli olan ailenin bilinen ilk ferdi, Hz. Ebû Bekir'in soyuna mensup olduğu için Bekrî nisbesini taşıyan İftihârüddin Muhammed el-Buhârî'dir. Hamdullah el-Müstevfî, onun Şâfiî âlimi Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbü'rî'den ders okuduğunu kaydetmektedir (*Târih-i Güzide*, s. 798). İftihârüddin Muhammed'in oğlu Ebû Nasr hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ebû Nasr'ın beş oğlundan en tanınanı dede-